

2. Морозова Н.С. Эволюция эстетического поля денотативного класса <снег> (на материале русской поэзии XVIII – XX вв.): дис. ... канд. филол. наук / Поморский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – Северодвинск, 2010. – 226 с.

3. Симашко Т.В. Денотативный класс как основа описания фрагмента русской языковой картины мира: дис. ... д-ра филол. наук / Поморский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – Северодвинск, 1999. – 410 с.

4. Словарь Академии Российской по азбучному порядку расположенный: в 6 т. – СПб, 1806–1822.

5. Хохлова Н.В. Лексическое значение и внутренняя форма как способы концептуализации мира природы (на материале говоров архангельской области): дис. ... канд. филол. наук / Поморский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – Северодвинск, 2004. – 380 с.

Назаренко І. В.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

СПВІДНОШЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ І МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ЛІНГВІСТИЦІ

Мова відображає цілісну природу світу. Своєрідність кожної мовної картини світу полягає саме в особливостях комбінації значень і мовних одиниць, що утворюють єдину семантичну картину світу.

Мовна картина світу виражає концептуальну картину світу засобами мови, тобто вербалізує її. Мовна картина світу визначається як загальна система мови: сукупність слів, формативів і засобів зв'язку між реченнями, а також синтаксичні конструкції.

Йдеться про унікальність мови як особливого коду дійсності, що оточує людину, чи певної частини світу. Осягнення світу матеріалістичними школами філософії трактується як пізнання його закономірностей і використання їх у трудовому процесі для задоволення матеріальних і духовних потреб людини, що і призводить відображення до фіксації в мові. Історія становлення людини показує, що практичне освоєння світу з моменту створення знарядь виробництва є одночасно і його осмислення, тобто закріплення в пізнанні й відображення в мові виявлених і використовуваних предметів, явищ природи, процесів, а також загальних закономірностей світу [13, с. 15].

Позначення відповідних предметів і явищ у їхній універсальності чи в узагальненому сенсі охоплює собою сутнісну характеристику відповідних явищ чи предметів, їхню внутрішню схожість. У мові це відображається в номінації предметів і явищ у відповідних мовних одиницях [8, с. 102].

Лео Вайсгербер увів до наукового обігу термін „мовна картина світу“, який у німецькій мові здобув позначення „*sprachliches Weltbild*“.

Прагматичну функцію рідної мови Л. Вайсгербер інтерпретував як дієвість (енергію, силу) мовної картини світу щодо розвитку матеріальної і духовної культури її носіїв. Він вважав, що „кожна рідна мова є сила, яка несе культуру, що на всьому просторі своєї значущості і застосування дає можливість світотворенню стати плідним для усіх форм культурної творчості“ [11, с. 87].

Проблема мовної картини світу висвітлювалася ще в працях німецького вченого XIX століття В. фон Гумбольдта. Науковець стверджував, що „в мові ми завжди знаходимо сплав мовного характеру нації“. Він підкреслював, що розглядати мову як знаряддя думок і почуттів народу є основою справжнього мовного дослідження [5, с. 201].

При вивченні лексичного складу германських мов найважливішим є не те, яке походження має германське слово – індоєвропейське чи неіндоєвропейське, – а те, в який спосіб своєю внутрішньою формою, своєю співвіднесеністю з іншими спорідненими словами конкретна лексема дозволяє отримати уявлення про мислення, психологію, умови життя давніх германців, тобто про все те, що називають мовною картиною світу [9, с. 405].

„Картина світу, відбита у свідомості людини, є вторинне існування об'єктивного світу, закріпленого і реалізованого у своєрідній матеріальній формі мови, що виконує функцію об'єктивізації людської свідомості“ [14, с. 79]. Феномен, який називають „картина світу“, є таким же давнім, як сама людина. Проте реалія, яка називається терміном „картина світу“, стала предметом наукового розгляду лише нещодавно [14, с. 82].

Процес вербалізації світу описувався Л. Вайсгербером у такий спосіб: „Рідна мова як форма існування загально-суспільного розкриття мовної сили повноцінно бере участь у базовому енергетичному характері мові. Особливо варто розуміти його „існування“ як тривалий процес здійснення мовного світотворення (Weltgestaltung) за допомогою мовного співтовариства. Якщо назвати процес мовного світотворення (Worten der Welt), то рідна мова є процесом відтворення світу за допомогою слова, його мовним співтовариством“ [11, с. 87].

Результатом вербалізації світу є лексичні поля, система яких і складає лексичну картину світу в тій чи іншій мові, що посідає в ньому головне місце щодо всіх інших картин світу – словотворчої, морфологічної чи синтаксичної. За допомогою лексичних полів будь-яка мова здійснює моделювання світу в цілому. Ось чому їхня система припускає родо-видову організацію лексичних полів, що зображують у мові всі сфери світу – фізiosферу, біосферу, психіку і культуру. Особливе місце в цій системі належить сфері універсальних категорій – частині й цілому, загальному й індивідуальному, внутрішньому і зовнішньому тощо. Ці категорії є абстракціями від універсальних властивостей як фізичних, біологічних, психологічних, так і культурологічних об'єктів [14, с. 79].

У лексиці відбиваються фрагменти соціального досвіду, обумовленого основною діяльністю народу. Існування тих або інших лексичних одиниць пояснюється практичними потребами. Зв'язок історії й культури народу з мовою особливо яскраво проявляється на словотвірному рівні. Велика кількість словотвірних одиниць відбиває специфічні національні риси, його побут, звичаї, традиції, що своїм корінням сягають в історію народу.

Саме тому лексичний склад мови в найбільш повному вигляді відбиває особливості мислення, психології, умов і способу життя його носіїв. Слово дозволяє отримати уявлення про мислення, психологію, умови життя давніх германців, тобто про все те, що прийнято називати мовною картиною світу [9, с. 404–405].

Концепція мовної картини світу в Л. Вайсгербера, незважаючи на її синхронічну домінанту, цілком відкрита для діахронії. Інакше і не могло бути, оскільки вона ґрунтувалася на ідеї історичної наступності картин світу, які містяться в одній мові в різні періоди її розвитку. Учений писав: „Сутність духовного розвитку полягає в змістовному оформленні (Ausgestaltung) мови: кожна картина світу, що сьогодні наша рідна мова передає кожному з нас, не мала з самого початку такого вигляду, а склалася, створилася працею всіх наших мовних предків“ [11, с. 93].

Б. Уорф виводив наукову картину світу безпосередньо з мовної, що неминуче призвело до їх ототожнення. Він писав: „Ми розчленовуємо природу (і світ у цілому) у напрямку, підказаному нашою рідною мовою. Ми виділяємо у світі явищ ті чи інші категорії і типи зовсім не тому, що вони безперечні; навпаки, світ постає перед нами як калейдоскопічний потік вражень, що повинен бути організований нашою свідомістю, а це значить в основному – мовною системою, що зберігається в нашій свідомості“ [12, с. 47].

Кожна окрема мова та її варіанти, зокрема діалекти, постають відображенням мовної концептуалізації світу. В основі процесу відзеркалення світу лежить співвідношення когнітивних і мовних структур, результатом якого стає виникнення концепту.

Мовна картина світу становить невід'ємну складову загальної концептуальної картини світу, яка включає в себе знання соціуму про предмети об'єктивної реальності, знання та уявлення народу про зовнішній і внутрішній світ. Ці знання формуються у вигляді системи концептів.

Концепт – поняття багатовимірне, яке охоплює не тільки понятійну основу, а й соціо-психо-культурні особливості сприйняття світу носіями мови, включаючи емоції, оцінки та певні асоціації, властиві певній культурі. Тобто концепт містить такий ціннісний компонент, як відображення позитивного чи негативного ставлення носіїв мови до того чи іншого предмета або явища.

Переважна більшість концептів номінується лексичним шляхом, де певний лексичний знак, зафіксований у словниковому фонді, стає відображенням узагальненого змісту предмета чи явища дійсності.

За допомогою концепту вивчається ментальність народу. В. Колесов пише, що концепт культури „у межах словесного знаку і мови в цілому з'являється в своїх змістовних формах як образ, як поняття і як символ“. Учений зазначає, що „в даному випадку під концептом слід розуміти не *conceptus* (умовно передається терміном „поняття“), а *conceptum* – „зародок, зернятко“ першосмислу, з якого і виростають в процесі комунікації всі змістовні форми його втілення в дійсність“ [7, с. 81]. У позиції В. Колесова простежується думка про те, що концепт – це першооснова, фундамент, який диктує користувачам конкретної мови і визначає добір понять, спрямовує думку, створюючи потенційні можливості мови-мовлення [7, с. 36].

Важливе місце в концептуальній картині світу всіх народів мають поняття звичаю та традиції. Ці загальні поняття є особливими формами пізнання дійсності. „Звичаї народу – це ті прикмети, по яких розпізнається народ не тільки в сучасному, а в історичному минулому... Звичаї – це ті неписані закони, якими керуються в найменших щоденних і найбільших національних справах. Звичаї, а також мова – це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю“ [3, с. 11].

Н. Аругюнова вказує на зв'язок концептуальних структур із тим досвідом, який склався історично в певному мовному колективі, й визначає концепти як „поняття буденної філософії“, що виникають „в результаті взаємодії таких чинників, як національна традиція і фольклор, релігія і ідеологія: життєвий досвід і образи мистецтва, відчуття системи цінностей“ [2, с. 3].

В. Карасик і Г. Слишкін у своїй роботі „Лінгвокультурний концепт як одиниця дослідження“ висувають декілька важливих положень:

1. Лінгвокультурний концепт – умовна, ментальна одиниця, яка використовується у комплексному вивченні мови, свідомості й культури.

2. Співвідношення лінгвокультурного концепту з трьома зазначеними сферами може бути сформульовано таким чином:

- свідомість – це сфера перебування концепту (концепт – одиниця свідомості);
- культура детермінує концепт (тобто концепт є ментальною проекцією елементів культури);

- мова і мовлення – сфери, у яких концепт опредмечується [6, с. 76].

Мовна картина світу формується внаслідок активної ролі мови в процесі пізнання. Така картина є результатом фіксації довкілля вторинними знаковими системами, які матеріалізують концептуальну картину світу, що існує в свідомості. За допомогою мови людина кодує, переробляє та засвоює інформацію про світ.

Носії різних мов, на думку В. фон Гумбольдта, бачать світ по-різному, через призму своїх національних мов: „Мова – це середовище, що лежить між світом зовнішніх явищ і внутрішнім світом людини“ [5, с. 304].

Інтерпретація завжди суб'єктивна, але концептуальна картина світу тим і відрізняється, що в ній існує певне ядро, яке допомагає носіям мови розуміти явний або прихований смисл у процесі комунікації. Спілкування людей є не що інше, як обмін здобутими результатами теоретичного і практичного пізнання світу від елементарних одиниць інформації до універсальних законів, що належать до природи всесвіту. Мова на жодному етапі свого розвитку не виступає в якості самостійної креативної сили і не створює власної картини світу, вона лише фіксує концептуальний світ, первинним джерелом якого є реальний світ [10, с. 76].

Концептуальна картина світу первинна щодо мовної. Вона повніша, багатша і більш глибинна, ніж відповідна мовна. Однак саме мовна реалізує концептуальну картину світу, зберігає її та передає з покоління в покоління. Мова фіксує далеко не все, що є в концептуальному баченні світу, але здатна описати все. Концептуальна й мовна картини світу тісно взаємопов'язані, перебувають у стані безперервної взаємодії та беруть свій початок від реальної картини світу, а точніше, просто від реального світу, що оточує людину. Саме мовна семантика відкриває шлях зі світу власне мови у світ реальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксютіна О.В. „Національна“ і „етнічна“ картини світу / О.В. Аксютіна // Нова філологія : збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – № 33 – С. 153–158.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис : У 2-х кн. Кн. 1 / Олекса Воропай. – Мюнхен : Українське видавництво, 1958. – 308 с.
4. Грачова Т.А. Картина світу як категорійна проблема в лінгвістиці / Т.А. Грачова // Нова філологія : збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – № 33 – С. 59–62.
5. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 2001. – 398 с.
6. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В.И. Карасик, Г.Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 75–80.
7. Колесов В.В. Тезисы о русской ментальности / В.В. Колесов // „Жизнь происходит от слова ...“. – СПб. : [Б. и.], 1999. – С. 79–84.
8. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке / Г.В. Колшанский. – М. : Наука, 1990, – 105 с.
9. Левицький В.В. Основи германістики / В.В. Левицький. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 528 с.
10. Приходько Г.І. Місце концепту в картині світу / Г.І. Приходько // Нова філологія : збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – № 33 – С. 74–78.
11. Радченко О.А. Язык как мирозидание. Лингвофилософская концепция неогумбольдтианства / О.А. Радченко. – М. : Наука, 1997. – 320 с.
12. Уорф Б. Наука и языкознание / Б. Уорф // Новое в лингвистике. – М. : Наука, 1960. – Вып. 1. – С. 45–64.
13. Фесенко И.М. Отражение картины мира общенародным английским языком и языком географии (на материале наименований некоторых объектов физической географии) : дисс. канд. филол. наук : спец. 15.03.94 / Фесенко Ирина Михайловна. – Киев, 1993. – 236 с.
14. Фесенко І.М. До питання про співвідношення картини світу і мовної картини світу у лінгвістиці / І.М. Фесенко // Нова філологія : збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – № 33 – С. 78–85.